

การพัฒนาคนทางจริยธรรม

Human Morality Development

โชติศิริ ศิริโชติ¹
Chotesiri Sirichote

Abstract

This article was written to conceptually analyze morality quotient. Buddhism primarily focuses on the development of mind. People with good mind behave ethically and Buddhism is concerned with the human development process by principles of morality, concentration and wisdom. The analysis drew on the concept of morality cultivation in family institutions, academic institutions and religious institutions, integrating the study of Kohl, which distinguishes morality from emotional quotient. According to Kohl, emotional quotient should be cultivated in the first three years of life. Three factors involved are 1) teaching morality to children 2) adults imparting virtue to children 3) giving love and fostering children's discipline. Kohlberg's theory of three levels and six steps was used in the analysis of human morality development. Therefore, the human morality development in three principle social institutions has an important role in the morality cultivation of members in the society.

Keywords: development, morality, cultivation

บทคัดย่อ

บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อวิเคราะห์แนวคิดในขอบเขตของ การปลูกฝังความฉลาดทางจริยธรรม พุทธศาสนาเน้นการพัฒนาทางด้านจิตใจเป็นอันดับแรก คนที่มีจิตใจดี ย่อมแสดงพฤติกรรมทางด้านจริยธรรมที่ดีตามไปด้วย พุทธศาสนามีกระบวนการพัฒนาคน โดยใช้หลักของ ศีล สมาธิ ปัญญา และได้้นำแนวคิดการปลูกฝังทางจริยธรรมในสถาบัน ครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันทางด้านศาสนา มาวิเคราะห์กับการศึกษาของ Robert Kohl ซึ่งได้แบ่งระดับจริยธรรมออกมาจากความฉลาดทางอารมณ์และ Robert Kohl ได้กล่าวว่า ความฉลาดทางจริยธรรมนั้น ต้องเริ่มปลูกฝังตั้งแต่สามขวบปีแรก จึงจะได้ผล

¹ นักศึกษาลำดับชั้นปริญญาโท สาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมโศกราช
M.A. Students of Sociology, Mahamakut Buddhist University, Sridhammasokarat Campus.

โดยอาศัยปัจจัย 3 คือ 1) การสอนจริยธรรมโดยตรงให้กับเด็ก 2) การถ่ายทอดทางจริยธรรมและคุณธรรมจากผู้ใหญ่ให้กับเด็ก 3) การให้ความรักและการปลูกฝังวินัย นอกจากนี้ก็ได้นำแนวคิดทฤษฎีของ Kohlberg ซึ่งมี 3 ระดับ 6 ขั้น มาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาคนทางจริยธรรม

ดังนั้น การพัฒนาคนทางจริยธรรมในสามสถาบันหลักทางสังคม จึงมีบทบาทที่สำคัญในการปลูกฝังทางจริยธรรมให้กับสมาชิกในสังคม

คำสำคัญ: พัฒนา ปลูกฝัง จริยธรรม

บทนำ

ท่ามกลางสภาพสังคมไทยในปัจจุบันทุกคนจะเห็นภาพที่ชัดเจน และจะยิ่งชัดเจนขึ้นเรื่อยๆ ได้อย่างหนึ่งว่า ความมีน้ำใจ การช่วยเหลือเพื่อแผ่ของกันในสังคมนั้น นับวันจะยิ่งลดน้อยลงไปทุกวัน ปรากฏการณ์ดังที่กล่าวมานี้สามารถพบเห็นและสัมผัสได้ชัดเจนยิ่งขึ้นเรื่อยๆ จากวัฒนธรรมของการใช้ชีวิตของผู้คนในยุคสมัยใหม่ที่มีลักษณะของความเป็นครอบครัวเดี่ยว และเน้นความเป็นปัจเจกชนนิยมที่คล้ายๆ กับสังคมของคนอเมริกันมากขึ้น ที่เชื่อว่าทุนคืออำนาจที่จะคอยบันดาลทุกสิ่งให้เป็นจริง วัฒนธรรมการเรียนรู้แบบตะวันตกนั้นมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้หรือการลอกเลียนแบบในการใช้ชีวิตของผู้คนรุ่นใหม่เกือบทั่วโลกโดยผ่านการเรียนรู้จาก สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันสื่อสารมวลชนที่คอยชี้นำและสร้างค่านิยมให้กับเด็กๆ อยู่ตลอดเวลา แม้แต่วัฒนธรรมในการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษาที่เน้นผลสัมฤทธิ์และนำไปสู่การแข่งขันระหว่างตัวบุคคลเป็นหลักกับผู้ปกครองก็พยายามเร่งให้ลูกๆ เข้าโรงเรียนเร็วขึ้นเรื่อยๆ มีการเน้นการอ่านออกเขียนได้ที่เร็วขึ้นและพ่อแม่ก็เอาเวลาทั้งหมดไปค้นหาทุน และทำงานนอกบ้านและฝากความหวังในการพัฒนาทักษะและความฉลาดทั้ง 3 ด้านคือ ด้านเชาว์ปัญญา ด้านอารมณ์ และด้านจริยธรรมของลูกหลานไว้กับสถาบันการศึกษาแต่เพียงด้านเดียว โดยลืมไปว่าสถาบันครอบครัวนั้นคือทิศเบื้องหน้าหรือเสาหลักที่สำคัญ ส่วนสถาบันการศึกษานั้นเป็นแค่เพียงทิศเบื้องขวาหรือเสาหลักที่สองรองจากสถาบันครอบครัวเท่านั้น แม้แต่การจัดการศึกษาในระดับปฐมวัยบางแห่งก็ยังไม่มีส่วนที่วางไว้ให้กับเด็กๆ ในวัยนี้ได้ใช้ชีวิตอย่างสมวัยและเตรียมพร้อมสำหรับการก้าวไปสู่การศึกษาที่สูงขึ้นในขั้นต่อไป แม้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะทราบดีว่าหลักในการจัดการศึกษาในระดับปฐมวัยคือการเตรียมพร้อม แต่ในทางปฏิบัติจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกลับพบว่ามีความคิดแนวปฏิบัติที่แตกต่างกันไป พบว่ามีการเร่งให้เด็กๆ ไปสู่โลกของการแข่งขันที่เร็วมากยิ่งขึ้น โดยวัดจากผลสัมฤทธิ์และแบบทดสอบของเด็กๆ ในชั้นเรียนที่สูงขึ้นไป เด็กไทยทุกวันนี้ขาดความสุขตามวัยและไม่รู้ว่าคุณค่าที่แท้จริงคืออะไร ขาดการเรียนรู้ในคุณค่าของชีวิต ขาดการรู้จักแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเพื่อแผ่ให้คนรอบข้างอย่างจริงจัง และรวมทั้งขาดแบบอย่างของการทำความดีที่อยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน แต่เด็กไทยทุกวันนี้อาจเก่งกว่าผู้คนในรุ่นพ่อแม่ แต่ความเก่งก็อยู่ในแอมมูนิชันของ

การใช้ข้อมูลที่ยืมยืมมาจากโลกของเครือข่ายในอินเทอร์เน็ต แต่ไม่มีภูมิคุ้มกันที่มากพอในการใช้ชีวิต เด็กๆ หลายคนมุ่งแต่การเป็นที่หนึ่งโดยไม่สนใจถึงวิธีการที่จะได้มาและรวมทั้งไม่สนใจที่เรียนรู้ทักษะทางสังคม ไม่รู้จักความสุขจากการให้ เราจะเห็นภาพอย่างหนึ่งว่าเมื่อประเทศประสบภาวะต้มยำกุ้งในปี 2540 จนประเทศไทยประสบภาวะเศรษฐกิจตกต่ำหรือถดถอยเรื่อยมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน (ธนาคารกสิกรไทย, 2542, น. 10) ก็ส่วนหนึ่งในการล้มละลายทางการเงินของประเทศไทยในขณะนั้น ก็มาจากนักการเงิน นักการธนาคาร และนักการเมืองที่ขาดวิสัยทัศน์ และขาดความรับผิดชอบต่อประเทศไทย และจากการกระทำที่ตนเองได้ทำลงไป เราสามารถเห็นภาพได้อย่างหนึ่งว่าบุคคลที่สร้างความเสี่ยงภัยให้กับประเทศไทยในครั้งนั้น บางส่วนก็เป็นนักเรียนนอก และบางคนก็เป็นนักเรียนทุนหลวงอีกด้วย แม้กระทั่งปรากฏการณ์ทางการเมืองที่ยืดเยื้อและสร้างความบอบช้ำให้กับประเทศไทยมาจนถึงปัจจุบันนี้ส่วนหนึ่งของตัวละครหลักที่กำลังแสดงบทบาทและวาทกรรมอันโดดเด่นบนเวทีครั้งหนึ่งก็เป็นนักเรียนที่เรียนดีและบางส่วนก็เป็นนักเรียนทุนหลวง และจากปรากฏการณ์ดังที่ได้อธิบายมาแล้วทำให้นักวิชาการ นักบริหารบางส่วนได้เห็นความสำคัญและเรียกร้องให้ทุกภาคส่วนนำคำว่า “ธรรมาภิบาล” หรือ “Good Government” มาใช้ในการบริหารจัดการทุกภาคส่วนในสังคมไทยเฉกเช่นเดียวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตให้คนไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจเมื่อปี 2540 เพื่อให้คนไทยมีภูมิคุ้มกันในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ และบริโภคนิยมอันมีรากเหง้ามาจากกระแสทุนนิยมถึงโดม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550, น. 4) หรือแม้แต่คำว่าความฉลาดทางจริยธรรมหรือทางศีลธรรม (Moral Quotient) คำเหล่านี้ดูเหมือนทำให้สังคมไทยตื่นตื่น สนใจ เชื้อพืงและอยากทำตามกระแสทางสังคมนั้น นับได้ว่ามีผลทำให้คนไทยตื่นตัวทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและสภาพแวดล้อม (บางครั้งกระแสที่เกิดขึ้นในสังคมคล้ายๆ กับคำว่า พีเวอร์ หรือไฟไหม้ฟาง) เราจะเห็นได้อย่างหนึ่งว่า ชาตินี้ตะวันตกซึ่งเป็นต้นแบบของแนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาตามแนววัตถุนิยมนั้นจะเน้นคำว่า “หลักธรรมาภิบาล” ที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาในด้านต่างๆ ถ้าถามคนไทยว่าไอเอสโอ (ISO) คืออะไร? อาจได้คำตอบว่าไปประกาศนียบัตรรับรองมาตรฐานคุณภาพที่เอาไว้แสดงหน้าสำนักงานแต่ยังคงขาดการนำหลักการที่สำคัญไปปฏิบัติร่วมกัน นั่นคือการนำข้อตกลงหรือการเห็นความสำคัญของการนำข้อตกลงไปใช้ในการบริหารจัดการและการทำงาน ถ้ามีคำถามว่าไอเอสโอ (ISO) ในความหมายขององค์กรนี้² ว่าเป็นอะไร เราจะตอบว่าคือข้อตกลงร่วมกันคือ “คุณธรรม จริยธรรมและวินัยในการทำงานและอยู่ร่วมกัน” ทั้งๆ ที่คำว่า “ธรรมาภิบาล” ก็แปลว่าการนำหลักธรรมมาคุ้มครอง ทั้งที่เราอยู่ในเมืองพุทธมีพระพุทธรูปศาสนาได้ทำหน้าที่

²International Organization for Standardization องค์การระหว่างประเทศว่าด้วยการกำหนดมาตรฐานมีการใช้ด้วยย่อว่า ISO (อ่านว่า ไอเอสโอ) มีหน้าที่กำหนดมาตรฐานสำหรับอุตสาหกรรมทุกประเภท เป็นต้นว่า ภาษาสากล, ภาษา Prolog

และขัดเกลาคณาไทยมาเกือบสหัสวรรษถ้านับตามหน้าประวัติศาสตร์ที่ผ่านการจารึกบนหลักศิลา ก็บอกเราได้คร่าวๆ ว่าพุทธศาสนาเริ่มเข้ามามีอิทธิพลในวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย ทุกวันนี้คนดีที่เรารู้จักตัวตนจริงๆ มีอยู่เพียงบนหน้ากระดาษในเรื่องเล่านิทานปรัมปราแต่หาพบ ได้ยากบนท้องถนน ทุกวันนี้ผลผลิตในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของระบบการศึกษาไทย เป็นเหมือนสมการที่ขาดหายไป รวมทั้งขาดการให้ความสำคัญที่ครอบคลุมทุกด้านในการพัฒนาคน อันเป็นทรัพยากรที่ล้ำค่า

ผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกตบ่อยครั้งว่าเวลานั่งรถไฟท่องถิ่นสายใต้ คนที่สูบบุหรี่บนที่นั่งในตู้ ผู้โดยสารรถไฟที่มีป้ายเตือนห้ามสูบบุหรี่หรือแจ้งเตือนทำเป็นไม่สนใจต่อป้ายเตือนห้ามสูบบุหรี่นั้นมักจะเป็น ผู้ใหญ่มากกว่าเด็กหนุ่มๆ ที่ดูว่าได้รับการศึกษาจากสถาบันหลักทางสังคม ผู้เขียนคิดว่าคุณธรรม จริยธรรมและวินัยเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับสังคมไทย และคิดว่าวิถีคิดในการสั่งสอนของคนไทย เราค่อนข้างสับสน เช่น สุภาษิตหรือคำพังเพยที่ว่า “น้ำขึ้นให้รีบตัก” กับ “ข้าๆ ได้พราเล้งงาม”

การพัฒนาคนทางจริยธรรมของผู้เขียนในที่นี้ จึงหมายถึงมรรควิธีและการผสมผสาน บูรณาการความรู้ด้านต่างๆ อย่างเป็นองค์รวมและสมดุลเพื่อเป็นการถ่ายทอดขัดเกล่าให้มี คุณลักษณะและค่านิยมที่พึงประสงค์ เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่า ทรัพยากรมนุษย์เป็นทรัพยากร ที่สำคัญมากกว่าหรือพอๆ กับทรัพยากรอื่นๆ ที่มีอยู่บนโลกใบนี้ที่เรากำลังนำมาพัฒนาเพื่อนำ มาใช้ประโยชน์ในการดำรงอยู่ของเราด้วยเช่นเดียวกัน

พัฒนาให้เป็นคนที่ “เก่ง ดี มีสุข”

จากปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่เราประสบเมื่อปี 2540 เรื่อยมา ทำให้ เราเริ่มตระหนักรู้คำว่าความฉลาดทางด้านเชาว์ปัญญา (Intelligence Quotient): IQ คือ บุคคลที่มีมันสมองที่ทรงพลังในการเรียนรู้ศาสตร์สาขาต่างๆ ได้รวดเร็ว แต่การพัฒนาบุคคลให้มีความฉลาดแต่เพียงด้านเดียวนั้นยังไม่เป็นการเพียงพอที่จะบ่งบอกว่าบุคคลนั้น เป็นมนุษย์ สมบูรณ์พร้อมที่จะเป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิตอย่างแท้จริง สามารถ ทั่วครอบตน ครองงาน ครองคน และครองเรือนได้อย่างสมดุล หากขาดวุฒิภาวะทาง อารมณ์ที่สมดุลและเป็นสิ่งที่พึงให้กับตัวเองและสังคมได้เหมือนกับดวงดาวที่มีแสงสว่าง ในตัวเอง จึงมีการให้นิยามของคำว่าความฉลาดทางด้านอารมณ์ (Emotional Quotient): EQ เป็นแนวคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ตามมา (กรมสุขภาพจิต, 2543, น. 10) ความ ฉลาดทางอารมณ์มีผลต่อความสำเร็จของบุคคลทั้งในด้านการอยู่กับตัวเองและสังคม รวมทั้งใน ด้านหน้าที่การงาน ความฉลาดทางด้านอารมณ์จึงหมายถึงคนที่มีทักษะที่จะอยู่บนสังคมได้อย่าง มีความสุข เราเริ่มจะเห็นได้ชัดถึงสมการแห่งความสมดุลหนึ่งที่ว่า “คุณภาพแห่งชีวิต: ตัวเอง ครอบครั้ว การงานหรือการเรียน สังคม” นี่คือนิยามของแต่ละวันที่เราทุกคนจะต้องจัดสรร ให้อะไรทั้งตัวและสมดุล ทั้งด้วย IQ EQ แต่นั่นก็ยังไม่เป็นการเพียงพอสำหรับการรับรองได้ว่า บุคคลนั้นจะมีความสุขและประสบความสำเร็จในการมีชีวิตทั้ง 4 ด้าน นั่นคือ “อยู่กับตนเอง ก็ดี อยู่กับสังคมก็ได้ อยู่กับงานหรือเรียนก็มีความสุข อยู่กับครอบครั้วก็มีความสุข” ถ้าไม่มี

คำว่า ความฉลาดหรือทางจริยธรรมหรือศีลธรรม (Moral Quotient): MQ ทั้งตัวเราเอง และสังคมก็คงพบกับความวุ่นวาย แยกแยก เห็นแก่ตัวและการไม่มีจิตมุ่งเพื่อส่วนร่วมและ ไม่เคารพข้อตกลงที่มีร่วมกัน ความฉลาดทางจริยธรรม (MQ) จึงหมายถึง ภูมิปัญญาในเชิงลึกที่ทำให้คนเรารู้จักรับผิดชอบชีวิตที่เป็นทั้งวินัยและปัญหาหรือการมีหิริโอตัมปะในตัวเอง ความฉลาดทางจริยธรรมจึงเป็นตัวแปรของสมการอีกตัวแปรหนึ่งที่สำคัญที่จะเข้าเติมเต็มชีวิตของเราให้สมบูรณ์ขึ้น และทำให้สังคมของเราอยู่เย็นเป็นสุขมากขึ้น แต่แน่นอนว่าต้องอาศัยปัจจัยของตัวแปรทั้ง 3Q นั่นคือ IQ, EQ, MQ จึงก่อเกิดดุลยภาพในชีวิตและสังคมของคนเรามากขึ้น เราจะเห็นข้อแตกต่างได้อย่างหนึ่งว่าการที่คนๆ หนึ่งไม่มี IQ หรือ EQ อาจถูกขนานนามว่า เป็น “คนไม่มีปัญญา ปัญญาทึบ หรือเป็นคนที่ไม่มีทักษะทางสังคม ไม่คบเพื่อน หรือเพื่อนไม่คบ และไม่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี” แต่ถ้าบุคคลคนนั้นไม่มี MQ นั้นหมายถึงเขาจะถูกตีตราจากสังคมว่า “เป็นคนดีหรือคนไม่ดี” ถ้าจะเปรียบเทียบกับคำขวัญในการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นวาระแห่งชาติว่า “เก่ง ดี มีสุข” (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา, 2552, น. 78) สำหรับผู้เขียน “เก่ง” ก็คือ การมี IQ ทั้งในด้านการเรียนรู้และการใช้ความคิด และจินตนาการเชื่อมโยงอันเป็นภูมิรู้ทางวิชาชีพ ส่วนคำว่า “ดี” คือคำว่า MQ นั่นคือการมีภูมิธรรม ก็คือการมีคุณธรรม จริยธรรม วินัย และความซื่อสัตย์สุจริต ส่วนคำว่า “สุข” คือ EQ ก็คือสุขที่สามารถอยู่กับตัวเองและสุขที่สามารถอยู่บนสังคมได้อย่างรู้เท่าทันอันเป็นภูมิรู้ทางสังคมและรู้จักกับคำว่า “กาลเทศะ” ทั้งในการแสดงออกทางพฤติกรรมและการพูดและการรับฟังในปัจจุบันสังคมกำลังโหยหาอย่างมากจากผู้คนและเยาวชนรุ่นใหม่ คำนี้ทำให้ผู้เขียนนึกถึงประโยคหนึ่งของพระนิรนามรูปหนึ่งในพุทธศาสนาได้กล่าวว่า “อยู่คนเดียวให้ระวังความคิด อยู่ท่ามกลางคนใกล้ชิดให้ระวังคำพูด” ความฉลาดหรือปัญญาเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับคนเราทุกคนที่อยู่บนสังคม แม้ว่าสังคมต้องการคนดี แต่ในขณะเดียวกันสังคมก็ต้องการคนเก่ง และในทางกลับกันแม้สังคมมากล้นไปด้วยคนเก่งแต่สังคมก็ต้องการ คนดี คนมีประโยชน์ คนที่มีความสุขในตัวเองและสามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข อันประกอบไปด้วยทั้งภูมิรู้และภูมิธรรมด้วยเช่นเดียวกัน

ปลูกฝังกันที่วัยตอนต้นของชีวิต

คำพังเพยที่ว่า “ไม้อ่อนดัดง่ายไม้แก่ดัดยาก” นี่คือการกิจสำคัญที่จะต้องปลูกฝังในวัยเด็กตั้งแต่ 3 ขวบปีแรกขึ้นไป ทำนองเดียวกับการปลูกฝังขัดเกลาหรือการณรงค์ค่านิยมใดค่านิยมหนึ่งตามที่ตั้งคณรงค์อยู่ ไม่สามารถปลูกให้เติบโตได้ในท่ามกลางวัยของไม้แก่ เพราะว่าความเคยชินอันเป็นกรอบอ้างอิงดั้งเดิมหรือเป็นเปลือกที่ห่อหุ้มภายนอกที่หนาตัน โอกาสที่จะเป็นหน่ออ่อนจะแทงทะลุขึ้นมาเหนือพื้นดินได้นั้น มีโอกาสของความเป็นไปได้นั้นน้อยมากแต่ก็ไม่ใช่ว่าไม่มีโอกาสเป็นไปได้เหมือนกับการจะสร้างทีมนักฟุตบอลที่มีความสามารถขึ้นมาใหม่ๆ โดยโค้ชจะพยายามค้นหาคนที่ไม่มีการบ่มเพาะหรือกรอบ/กลุ่มอ้างอิงมาก่อน

ได้ช่วยส่วนใหญ่อยากจะได้ต้นกล้าใหม่ๆ ที่มีพรสวรรค์และมีใจรักที่พร้อมจะรับการใส่โปรแกรมเทคนิคใหม่เข้าไป การต่อยอดจากไม้ที่โตและแก่กร้านมาแล้วนั้น อาจให้ผลในช่วงข้ามคืน แต่ไม่สามารถให้ผลที่ดีได้ในทุกฤดูกาล ถ้าหากลงทุนปลูกต้นอ่อนต้นใหม่อาจจะใช้เวลาที่ยาวนาน แต่ได้ผลผลิตที่คุ้มค่ากับวันเวลาที่รอคอย

พัฒนาให้เป็นคนที่อยู่ในทำนองคลองธรรม

ผู้เขียนได้มีโอกาสพูดคุยกับดอกเตอร์ท่านหนึ่ง ท่านบอกกับผู้เขียนว่า ท่านนั้นคือผลผลิตของความผิดพลาดในช่วงวัยเยาว์ และรวมทั้งตอนนี้ด้วย วันนี้ทุกอย่างมาประดังที่ท่านหมดไม่ว่าโรคร้ายที่เกิดจากพฤติกรรมและความเครียดของท่านที่สะสมมานานวัน ท่านเล่าให้ฟังต่อว่าเมื่อท่านรู้สึกตัวว่าท่านนั้นมีโรคร้ายมากมายเริ่มคุกคามในร่างกายของท่าน ท่านบอกว่าท่านพยายามที่จะชดใช้สิ่งที่ขาดหายไปจากวันวานด้วยการเปิดโรงเรียนเล็กๆ เน้นการเรียนการสอนที่มีรูปแบบตามแนวธรรมชาติท่านบอกว่าแรกๆ ก็ไปได้ดี ที่มีคนรู้ว่ามีดอกเตอร์มาสอนให้ลูกหลานของเขา ท่านบอกว่าเขาเชื่อมั่นในความเป็นดอกเตอร์ของท่านมากกว่าที่จะเชื่อมั่นในแนวคิด แนวทาง และประสบการณ์ของท่าน แต่เมื่อเวลาผ่านไปเด็กๆ ก็ค่อยๆ หายไปเรื่อยๆ ท่านก็สงสัยว่าผิดที่ตัวท่านที่สอนไม่สนุก ให้เด็กๆ เข้าใจหรือผิดที่ตรงไหนกันแน่ คำตอบที่ท่านได้รับก็คือพ่อแม่ของเด็ก ๆ เหล่านั้นให้หยุดเรียนเพื่อไปเรียนกวดวิชาสอบแข่งขัน หรือติวสอบเพื่อทำคะแนนให้ได้สูงอย่างเดียวเข้าไว้ และฝากความหวังและความฝันของพ่อแม่เอาไว้ที่ตัวลูกเพื่อให้ลูกมาเติมเต็มและสานต่อทำให้ท่านเข้าใจว่านี่ก็คงเป็นโรครรรมอย่างหนึ่งที่เด็กๆ เหล่านี้ไม่อาจหนีพ้นไปจากวงวนเดิม ชะตากรรมของเด็กๆ เหล่านี้รอวันที่จะต้องชดใช้ให้กับผลพวงตามเหตุปัจจัยของความไม่เต็มมันแตกผล และให้ผลเหมือนกับชะตากรรม ที่ท่านเคยได้รับมาเกือบครึ่งชีวิต เราในฐานะพ่อแม่ อยากที่จะให้ลูกเป็นหมอเป็นข้าราชการ เป็นอะไรที่ดีๆ แต่ถ้าปัจจัยนำเข้าไปใส่เข้าไปมีเพียงแต่อาหารของความฉลาดทางด้านเชาว์ปัญญา (Intelligence Quotient) ผลผลิตที่ออกมาก็คือหมอคือข้าราชการที่ขาดหัวใจของความเป็นมนุษย์ และเป็นนักวิชาชีพที่คอยเข่นฆ่าผู้คนที่ด้อยกว่าด้วยวิชาชีพที่เรียนมาอย่างถูกกฎหมาย และดูดีเป็นนักวิชาชีพที่มีแต่ตัวกูของกู มีแต่คำว่ามูลค่ามากกว่าที่จะมองทุกอย่างเป็นคุณค่า และวันหนึ่งผลผลิตที่เราสร้างมาอย่างไม่ใส่ใจให้ครบทุกด้านนั้นมันจะกลับมากัดกินชั้น 5 ของตัวเราเองและรวมทั้งทุกๆ คนที่อยู่รอบข้างอย่าไม่เลือกหน้า เพราะว่าสิ่งที่ถมไม่เคยเต็มคือ ความปรารถนาหรือদ্ดันหาของคนเรา ส่วนสิ่งที่ขุดยากที่สุด ก็คือสันดานของคนเรา คำว่า *คุณธรรม จริยธรรมหรือวินัย และการปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมกัน* อันเป็นวิถีทางของคนไทยในอดีตที่ปฏิบัติร่วมกันจนเคยชินหรือที่เรียกว่า “ทำนองคลองธรรม” นั้น วันนี้เป็นสิ่งที่คนไทยเรียกร้องมากที่สุดจากคนไทยด้วยกัน แต่พฤติกรรมของคนเราทุกวันนี้ ดูท่าทางว่าจะถอยหลังไปจากทำนองคลองธรรมหรือถอยหลังเข้าคลอง เราในฐานะของความเป็นพ่อแม่ ผู้เขียนเชื่อว่าทุกวันนี้ เราใส่ใจแต่เพียงด้านเดียวนั้นก็คือ จะชดเชยลูกหลานของตนเองอย่างไรดีถึงจะให้เขามีความฉลาดทางด้านเชาว์ปัญญา

(Intelligence Quotient) ที่เหนือกว่าคนอื่น สอบแข่งขันให้ได้ทีหนึ่งทุกปีเราไม่เคยสร้างค่านิยมให้ลูกหลานของเราเป็นคนเก่งที่ควบคู่ไปกับการเป็นคนดีหรือคนดีที่ทำความดีเพื่อความดี

“พ่อแม่ที่อยากให้ลูกเรียนหนังสือเก่งนั้นมีมาก

แต่ที่อยากให้ลูกมีจริยธรรมเป็นคนดีนั้น มีกี่คน

พ่อแม่ที่อยากให้ลูกร่ำรวยนั้นมีมาก

แต่ที่อยากให้ลูกละความโลภเป็นคนที่มีประโยชน์นั้น มีกี่คน

พ่อแม่ที่อยากให้ลูกมีหน้ามีตานั้นมีมาก

แต่ที่คอยพร่ำสอนให้ลูกรู้จัก ละ ตัวตน และมีจิตใจที่อ่อนโยนนั่น มีกี่คน”

จากการศึกษางานวิจัยที่ทำการศึกษากับกลุ่มข้าราชการแห่งหนึ่ง โดยให้คำสำคัญอยู่ที่ระดับการศึกษาพบว่า ข้าราชการที่มีแนวโน้มของความมีชั้นเชิงทั้งตามน้ำ และทวนน้ำมากที่สุดอยู่ในกลุ่มของคนที่มีความรู้และเชี่ยวชาญที่สูง ทำนองเดียวกับคำว่า “รู้หลบเป็นปีก รู้หลีกเป็นหาง” และ “น้ำขึ้นให้รีบตัก”

พัฒนาให้เป็นคนเก่งและคนมีประโยชน์

วันนี้สิ่งที่คนไทยขาดมากที่สุด ก็คือการปฏิบัติตามหรือให้ความสำคัญในข้อตกลงร่วมกัน การทำงานกันเป็นทีมและเห็นความสำคัญของการทำงานกันเป็นทีม และขาดคนที่มีประโยชน์ ถ้ากล่าวโดยรวม ก็คือสังคมไทยต้องการคนที่มีคุณภาพนั่นเอง ถ้าผู้เขียนถามผู้อ่านว่า คนเก่งคนฉลาดและคนมีประโยชน์ผู้อ่านเลือกที่จะเป็นคนแบบใดและเลือกที่จะคบเพื่อนแบบใด ผู้เขียนจะให้ความหมายพอคร่าวๆ ว่า คนเก่ง คนดี คนมีประโยชน์คืออะไร ตามความหมายของผู้เขียน “คนเก่ง” คือคนต้นแบบคิดค้นเรียนรู้สร้างสรรค์ได้ด้วยหยาดเหงื่อและแรงงานและแรงบันดาลใจของตนเอง (นิยามนี้ชาวตะวันตกจะใช้กันมาก) ไม่ว่าทำวิจัยหรือคิดค้นสิ่งประดิษฐ์หรืองานเขียนอะไรก็ตาม ก็จะใช้เวลาและชีวิตเป็นเดิมพัน บางท่านในจำนวนของบุคคลเหล่านี้ตอนมีชีวิตอยู่ก็อยู่อย่างยากไร้และตอนตายก็นอนตายอย่างเดียวตาย Rev.Dan Beach Bradley เป็นผู้บุกเบิกงานการแพทย์และการพิมพ์ในประเทศไทยระหว่างรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 แต่ท่านกลับไม่มีเงินแม้แต่ค่าศพทั้งไว้ให้กับครอบครัว (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต, 2542, น. 157) แต่เมื่อเวลาผ่านไปท่านเหล่านี้ก็มี คุณูปการและชื่อเสียงปรากฏอยู่บนหน้าหนังสือที่เราได้อ่านกัน ส่วนคำว่า “คนฉลาด” ก็คือว่าคนที่รู้จักหยีบฉวยของคนอื่นที่ทำได้แล้วมาเลือกใช้ บางครั้งในความหมายของคนไทยเราก็หมายถึงฉลาดที่จะลอกมาทั้งหมดของรูปแบบ หรือฉลาดโค่นต้นไม้ทั้งต้นเพียงเพราะเอาใบไม้ 2-3 ใบ นำไปใช้ประโยชน์มากกว่าที่จะฉลาดเลือกให้เหมาะสมกับตัวแบบ (Model) กับบริบทและกับแนวคิดที่จำเป็นต้องใช้แต่มีเพียงสิ่งเดียวที่ไม่นำมาด้วยคือจิตวิญญาณ ที่มาและทำไมหรือเหตุผลในสิ่งที่เขาเลือกทำ หรือในทางกลับกันก็อาจหมายถึงคนตาบอดคลำช้างไปจับเอาส่วนไหนก็คิดว่ารปร่างของช้างโดยรวมเป็นแบบนั้นส่วนคำว่า “คนมีประโยชน์” คือคนที่มีคุณค่าและให้แสงสว่างกับทุกคนที่เขาเข้าไปใกล้ ท่านผู้อ่านคิดว่าท่านเป็นคนประเภทไหน หรืออยากเป็นคนประเภทไหน และอยากมีเพื่อนหรือคนรักแบบไหน

การพัฒนาคนแบบองค์รวม

แนวคิดในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ในสถาบันหลักทางสังคมพบว่า หลักการพัฒนามนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนามีประโยชน์ต่อการปลูกฝังค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในสถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา ได้แก่ การพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต (2549, น. 25) ได้กล่าวถึงแนวคิดในการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ว่า ต้องพัฒนาพร้อมไปด้วยกันทั้ง 4 ด้านคือ 1) มีกายที่พัฒนาแล้ว หมายถึง พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น ใช้ปัจจัย 4 ใช้เทคโนโลยีและการอยู่กับธรรมชาติแวดล้อมได้ดี 2) มีศีลที่พัฒนาแล้วคือพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ด้วยความสัมพันธ์ที่ดีงาม 3) มีจิตใจที่พัฒนาแล้วคือการพัฒนาทั้งด้านคุณธรรม ความดีงาม และประสิทธิภาพของจิตและภาวะจิตใจมีความสุขสดชื่นเบิกบาน 4) มีปัญญาที่พัฒนาแล้วคือมีความรู้ความเข้าใจยังเห็นความจริงของโลกและชีวิตจนวางจิตใจต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อมได้อย่างดีมีคุณภาพและเป็นอิสระ โดยพระพรหมคุณาภรณ์ เน้นว่าปัญญาเป็นปัจจัยสำคัญสุดท้ายที่จะช่วยปรับแก้กรรมให้เป็นอิสระพ้นจากการบีบคั้นครอบงำของสิ่งแวดล้อมกลายเป็นจิตใจอันมีอารมณและความรู้สึกลึกที่เป็นคุณทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

การพัฒนากายกับใจควบคู่กันไป

พุทธศาสนาได้วางหลักการพัฒนามนุษย์ไว้อย่างชัดเจน ว่ามนุษย์ที่คลอดอกออกมาแล้วนั้นเป็นสภาวะการรวมตัวของขันธ์ 5 คือ รูป (กาย) เวทนา (รู้สึก) สัญญา (ความจำได้หมายรู้) สังขาร (ความคิด) และวิญญาณ (ความรู้) หรือเป็นการรวมกันของรูปและนาม ดังนั้น การพัฒนามนุษย์จึงต้องพัฒนารูป (ร่างกาย พฤติกรรม และการทำงานของอวัยวะ) กับนาม (อารมณ์ จิตใจ) ไปพร้อมกันในการเลี้ยงดูเด็กจึงต้องพิจารณาองค์รวมทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา บุคลิกภาพและสังคม โดยมีคุณธรรม ศีลธรรมเป็นแกนนำในการพัฒนาทุกด้านหลักการของพุทธศาสนานั้นยอมรับว่า ทุกคนสามารถพัฒนาได้ แม้ว่าคนจะมีความแตกต่างกันโดยกำเนิด แต่ความมีจริยธรรม คุณธรรมคือจุดมุ่งหมายในการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ แนวทางของพุทธศาสนานอกจากจะเป็นการอบรมเลี้ยงดูเด็กให้มีร่างกายเติบโตมีสุขภาพสมบูรณ์แล้วยังมีการสั่งสอนอบรมและบ่มเพาะนิสัยเด็กและเยาวชนให้เด็กมีความรู้ ความคิด และการปฏิบัติอย่างถูกต้องชอบธรรมในการเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทยในหลักพระพุทธศาสนาได้อธิบายถึง การพิจารณาด้านความพร้อมและความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยให้ความสำคัญกับปัญหาที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียนและการเรียนรู้ ปัญหาที่เกิดจากการพิจารณาหาเหตุผลและปัญหาที่เกิดจากการฝึกหัดอบรมและลงมือปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ ในปัญหากระบวนการพัฒนาพระพุทธศาสนายึดหลักของการสร้างศรัทธากับปัญญา ซึ่งตรง

กับหลักสากลที่เน้นแรงจูงใจใฝ่รู้ กระบวนการพัฒนาปัญญา คือกระบวนการแก้ปัญหา ตามหลักอริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธและมรรค และหลักกรรมพหุสูตร 5 (ฟัง อ่าน ท่อง พุทจนคล่องและเข้าใจลึกซึ้งด้วยปัญญา) รวมทั้งการอบรมเลี้ยงดูเด็กโดยใช้หลักของ ศิล สมาธิ ปัญญา ควบคู่ไปกับวิธีการอื่นๆ เป็นการพัฒนาคุณธรรมตามหลักไตรสิกขา กระบวนการพัฒนาคุณธรรมดังกล่าวมุ่งเน้นให้เด็กเติบโตขึ้นเป็นบุตรที่ดี เป็นศิษย์ที่ดี เป็นพลเมืองที่ดี และเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามกระบวนการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้อย่างได้ผลมี 4 ขั้นตอน คือ การชี้ให้ชัด ชวนให้ปฏิบัติ ให้กล้าพูด กล้าทำในสิ่งที่ดี ให้ร่าเริง มีความสุขกับความดี ที่ได้ทำไป การเลี้ยงดูเด็กตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาถือว่าบทบาทของพ่อแม่ ครู และผู้เลี้ยงดูมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะพ่อแม่มิใช่เป็นเพียงการเลี้ยงดูให้เติบโตเท่านั้น แต่ต้องเลี้ยงดูด้วยความรัก ทะนุถนอม ชี้แนะ และช่วยเหลือด้วยลักษณะของกัลยาณมิตร 7 ประการซึ่งได้ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก (กุศล สุนทรธาดา, 2539, น. 5)

แนวคิดการพัฒนาคนทางด้านวัฒนธรรม

แนวคิดทางวัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาคนทางจริยธรรม มี 8 แนวคิด ดังนี้ (สุนน อมรวีวัฒน์ และคณะ, 2534, น. 51-80)

แนวคิดแรก ก็คือการพัฒนาสำนึกความเป็นไทย ในปัจจุบันนี้คนไทยเรามีลักษณะของความเป็นโลกาภิวัตน์ที่ชาวจัด โลกาภิวัตน์ที่มีผลพวงมาจากการเร่งให้เร็วขึ้นเรื่อยๆ ด้วยเครื่องมือการสื่อสารที่หลากหลายจนกลายเป็นสังคมข่าวสาร และบางครั้งเราก็เผลอหรือล้าลากับข้อมูลข่าวสารที่บางครั้งเราแยกไม่ออกว่า ตัวอักษร ภาพและเสียง ที่เราเห็นอยู่เบื้องหน้า นั่นคือ วาทศิลป์หรือข้อเท็จจริงกันแน่ โลกาภิวัตน์มีอัตราของการเร่งที่ให้เร็วขึ้นไปเรื่อยๆ ด้วยข่าวสารที่ไหลบ่ามาจากทุกทิศทางทำให้ต้องถินภืดหายไป หรือทำให้เอกลักษณ์ของความเป็นท้องถิ่นหายไป เราจะเห็นแบบบ้าน เลื้อยผ้า วัฒนธรรม และรูปแบบวิธีการคิด ในแบบเดียวกันเกือบทุกมุมโลก การที่จะให้ดำรงเอกลักษณ์ของความเป็นไทยให้ไว้ได้นั้น การเร่งปลูกจิตสำนึกนั้นเป็นสิ่งสำคัญมาก เรื่องนี้จึงเป็นหน้าที่ของรัฐโดยตรงที่จะดำเนินการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ในด้านวัฒนธรรมไทยอันเป็นวัฒนธรรมหนึ่งให้ดำรงคงอยู่คู่กับโลกใบนี้ต่อไป

แนวคิดที่สอง นั่นคือการพัฒนาด้านความประพฤติของเด็กไทยโดยยึดแนวปฏิบัติตามลักษณะของสมมติผู้ดี วัฒนธรรมไทย ถือเอาความสงบ ความเรียบร้อย และความสามัคคีในการแสดงกิริยา วาจา เป็นหลักใหญ่ ซึ่งตรงกับหลักพุทธศาสนาที่ว่า “เป็นผู้ประพฤติดี ทั้งกาย วาจา ใจ” มีกิริยา วาจาอ่อนหวาน นุ่มนวล สุภาพเรียบร้อย มีความซื่อสัตย์ สุจริต

แนวคิดที่สาม นั่นคือการพัฒนาด้านอบรมเลี้ยงดูเด็กให้มีความนิยม จริยธรรมและคุณธรรม และเป็นคนดีมีประโยชน์ ผู้ใหญ่ก็ควรเป็นแบบอย่างที่ดีให้เด็กได้รับรู้ ได้แก่ การช่วยเหลือเกื้อกูลและเอื้อเฟื้อแบ่งปัน การกินอยู่ที่เรียบง่าย เป็นต้น

แนวคิดที่สี่ นั่นคือการพัฒนาเลี้ยงดูเด็กด้วยสายใยแห่งความรัก ในวิธีการ

ดำเนินชีวิตแบบไทย พ่อแม่เลี้ยงดูเด็กด้วยวิถีธรรมชาติ เด็กอ่อนจะได้กินนมแม่ มีการสัมผัสทางกาย เช่น การโอบอุ้ม การจูบ ลูบหลัง ให้นอนหนุนตัก เข็กหลอม อาบน้ำแต่งตัวให้ป้อนข้าว เวลานอนก็นอนกับพ่อแม่ นอกจากนี้ยังมีการสัมผัส ทางวาจา ท่าทาง เช่น การหยอกล้อ เล่านิทาน หัวเราะ ร้องเพลงให้ฟัง ตักเตือน เมื่อโตขึ้นเด็กก็ยังอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่ คอยระวังไม่ให้เกิดอันตราย ความใกล้ชิดทำให้เด็กรู้สึกปลอดภัย ได้เรียนรู้ทางสังคม การปรับตัว ได้เรียนรู้จากพฤติกรรมและความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ ได้รับรู้ถึงความรู้สึกรักและห่วงใย ความผูกพันระหว่างลูกกับพ่อแม่มีความลึกซึ้ง ลูกจึงมีความกตัญญูต่อพ่อแม่ ทดแทนพระคุณพ่อแม่โดยการดูแลยามแก่เฒ่า จากแนวคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่า บทบาทของความเป็นพ่อแม่ในการปลูกฝังเลี้ยงดูนั้นมีความสำคัญมาก ธรรมชาติสร้างอกของแม่ที่อ่อนนุ่มและน่านมเพื่อเลี้ยงดูลูกในมิติความอ่อนโยนของชีวิต แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างบทบาทของพ่อในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชีวิต ทั้งสองต่างก็มีบทบาทในการเลี้ยงดู ปลูกฝัง ขัดเกลาและเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทักษะให้กับชีวิตที่พอๆ กัน

แนวคิดที่ห้า นั่นคือการพัฒนาด้วยวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้แก่ วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย ศิลปะ ดนตรีเครื่องเล่นและการละเล่นต่างๆ เป็นต้น และความสัมพันธ์ของเด็กกับผู้อื่นรวมทั้งการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการเรียนรู้และอยู่ร่วมกันอันเป็นคุณธรรมที่สำคัญ

แนวคิดที่หก นั่นคือการพัฒนาด้วยวัฒนธรรมทางด้านภาษา (ท้องถิ่น) เนื่องจากคนไทยเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน จึงมักมีการสอดแทรกภาษาไว้ในการเล่นต่างๆ เช่น เพลงบอก และเพลงกล่อมเด็ก นิทานพื้นบ้านซึ่งสะท้อนความคิด ความเชื่อและวิธีการดำเนินชีวิตของคนไทยในอดีตเพื่อจรรโลงวัฒนธรรมการเล่นต่างๆ ไว้

แนวคิดที่เจ็ด นั่นคือการพัฒนาด้วยการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและจิตวิญญาณในท้องถิ่น เด็กไทยเติบโตขึ้นท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ เด็กได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ เด็กได้ฝึกสังเกต เกิดความรู้ความเข้าใจจากการทดลองสัมผัส ทำให้เด็กสามารถปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี เพราะวิถีวัฒนธรรมไทยผูกพันกับธรรมชาติและขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาการทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา บุคลิกภาพและสังคมของเด็กอยู่มาก การได้ใกล้ชิดและมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางด้านจิตวิญญาณที่ผู้ใหญ่จัดไว้ในวิถีชีวิตไทยช่วยให้เด็กได้เรียนรู้การปรับตัวและค่านิยมต่างๆ ในการดำเนินชีวิต

แนวคิดที่แปด เป็นการพัฒนาค้นด้วยวงศาณาญาติแม้ว่าสังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากลักษณะของครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติขาดหายไป ในครอบครัวขยายนอกจากพ่อแม่มีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูเด็กแล้วญาติผู้ใหญ่ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ก็ยังมีบทบาทในการเลี้ยงดูเด็กอย่างใกล้ชิด จากนั้นเพื่อนบ้านที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ก็อาจได้รับความไว้วางใจให้ช่วยดูแลลูกหลานให้ทำให้เด็กได้เรียนรู้วิถีชีวิตในสังคม

การพัฒนาทางด้านจริยธรรม

สมทรง ปุณณฤทธิ (2520, น. 6) ได้ให้ความหมายการพัฒนาทางจริยธรรม หรือทางศีลธรรมไว้ว่า หมายถึงความสามารถในการควบคุมตนเอง มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ มีความกตัญญู เป็นคนดี มีค่านิยมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ มีระเบียบวินัย มีสำนึกผิดชอบชั่วดี และเคารพนับถือผู้อื่น มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อสังคมและมนุษยชาติ มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาป มีจิตมุ่งไปที่ส่วนร่วม ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า “ศีลธรรมไม่กลับมาโลกาจะวินาศ ศีลธรรมกลับมาโลกาสงบเย็น” และจากคำขวัญที่กล่าวไว้ว่า “เยาวชนคืออนาคตของชาติ เด็กในวันนี้คือผู้ใหญ่ในวันหน้า” ท่านพุทธทาสภิกขุยังได้กล่าวอีกว่า “ศีลธรรมของเยาวชนคือสันติภาพของโลก” และกล่าวว่า “การศึกษาของไทยเหมือนหมาหางด้วน” คนทั่วไปคิดว่าหางหมานั้นมันไม่สำคัญเพราะหางหมาที่หายไปนั้น จะเป็นสิ่งบอกว่หางหมานั้นเป็นหมาที่สมบูรณ์หรือเป็นหมาที่พิการเฉกเช่นเดียวกับ “คนที่มีจิตใจพิการ” ถามว่าคนที่มีจิตใจพิการเหมาะที่จะพาไปทำอะไรได้บ้าง? ผู้เขียนคิดว่า หางหมานั้นสำคัญถ้าเราสังเกตให้ดี หางหมานั้นหมายถึงจริยธรรมของหมาและเป็นตัวบ่งบอกได้ดีถึงนิสัยของหมาตัวนั้น เพราะว่าหมาที่ไม่กัดคน คือเป็นหมาที่กระตือรือร้นแม้ว่าปากของมันจะเห่าต้อนรับผู้มาเยือนในถิ่นของมันก็ตาม

องค์ประกอบในการพัฒนาด้านทางจริยธรรม (Moral Quotient: MQ)

กรมสุขภาพจิต (2543, น. 8-12) ได้กล่าวถึงการพัฒนาทางจริยธรรมหรือความฉลาดทางจริยธรรม (Moral Quotient) หรือ MQ ว่า คือระดับจริยธรรมศีลธรรมของบุคคล ที่สามารถควบคุมตนเอง มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ มีความกตัญญู เป็นคนดี มีระเบียบวินัย มีสำนึกผิดชอบชั่วดี และเคารพนับถือผู้อื่น มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อสังคมและมนุษยชาติ บางคนเข้าใจว่าความฉลาดทางอารมณ์กับความฉลาดทางจริยธรรม นั้นคือสิ่งเดียวกัน แต่จิตแพทย์จากมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด Kohl ได้แยกแยะระดับความคิดด้านจริยธรรมนี้ออกมาจากความฉลาดทางอารมณ์ เพื่อเน้นให้เห็นความสำคัญเฉพาะขึ้นอีก Kohl ได้กล่าวว่าความฉลาดทางจริยธรรมนั้นไม่สามารถฝึกฝนหรือขัดเกลาได้ในช่วงเวลาสั้นๆ ขณะที่บุคคลเจริญเติบโตขึ้นมาแล้ว เหมือนดังคำโบราณของไทยที่ว่า “ไม้อ่อนดัดง่าย ไม้แก่นันดัดยาก” หรืออีกความหมายหนึ่งก็คือว่า “คดตอนต้นนั้นยังพอพาไปข้อเกี่ยวได้ แต่คดตอนปลายนั้นพาไปทำอะไรไม่ได้” การที่บุคคลคนหนึ่งจะมีระดับความฉลาดทางจริยธรรม (Moral Quotient) อยู่ในระดับระดับใดหรือดีได้ต้องอาศัยปัจจัย 3 ประการด้วยกันคือ การสอนจริยธรรมโดยตรงให้กับเด็ก การถ่ายทอดทางจริยธรรมและคุณธรรมจากผู้ใหญ่ให้กับเด็ก และการให้ความรักและปลูกฝังวินัยให้เด็ก Kohlberg (1970, น. 85) ได้กล่าวว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของคนเราส่วนใหญ่จะเริ่มแสดงผลทางพฤติกรรมออกมาเป็นรูปธรรมในช่วงวัยรุ่นและผู้ใหญ่ตอนต้น ในทฤษฎีของ Kohlberg เป็นทฤษฎีที่มีรากฐานสืบเนื่องมาจากทฤษฎีของ皮อาเจต์ แต่ Kohlberg ได้ปรับปรุงวิธีการวิจัย การวิเคราะห์ผลรวมทั้งได้ทำการวิจัยอย่างกว้างขวาง

ไม่เฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกาเท่านั้น แต่ได้ทำการวิจัยในประเทศอื่น ที่มีวัฒนธรรมต่างออกไป Kohlberg ได้คิดวิธีวิเคราะห์ข้อมูลโดยมีระบบการให้คะแนนอย่างมีระเบียบแบบแผนในระดับการให้คะแนนพัฒนาการทางจริยธรรมก็คือการสร้างสถานการณ์สมมติปัญหาทางจริยธรรม ที่ผู้ตอบยากที่จะตัดสินใจได้ว่า “ถูก” “ผิด” “ควรทำ” หรือ “ไม่ควรทำ” อย่างเด็ดขาด เพราะขึ้นกับองค์ประกอบหลายอย่าง การตอบจะขึ้นกับวัยของผู้ตอบ เกี่ยวกับความเห็นใจในบทบาทของผู้มีพฤติกรรมในเรื่องค่านิยม ความล้ากันในหน้าที่ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมที่ตนยึดถือโดยที่ Kohlberg (1971, น. 148-149) ได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น 3 ระดับ แต่ละระดับแบ่งออกเป็น 2 ขั้น ดังนั้นพัฒนาการทางจริยธรรมของ Kohlberg มีทั้งหมด 6 ขั้น ดังแสดงตาราง 1

ตาราง 1 แสดงพัฒนาการทางจริยธรรมของ Kohlberg มี 3 ระดับ และ 6 ขั้น

ระดับของจริยธรรม	ขั้นการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม
1. ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (Pre moral Level) (2 - 10 ปี)	ขั้นที่ 1 หลักการหลบหลีกการลงโทษ (2 - 7 ปี) ขั้นที่ 2 หลักการแสวงหารางวัล (7 - 10 ปี)
2. ระดับกฎเกณฑ์ (Convention Morality) (10 - 16 ปี)	ขั้นที่ 3 หลักการทำตามผู้อื่นเห็นชอบ (10 - 13 ปี) ขั้นที่ 4 หลักการทำตามหน้าที่ของสังคม (13 - 16 ปี)
3. ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (Morality of Self-Accepted Principles) (16 ปีขึ้นไป)	ขั้นที่ 5 หลักการทำตามคำมั่นสัญญา (16 ปีขึ้นไป) ขั้นที่ 6 หลักการยึดอุดมคติสากล (ผู้ใหญ่)

ขั้นที่ 1 หลักการหลบหลีกการลงโทษ (2-7 ปี) ในขั้นนี้เด็กจะใช้ผลตามของพฤติกรรมเป็นเครื่องชี้ว่า พฤติกรรมของตน “ถูก” หรือ “ผิด” เป็นต้นว่าถ้าเด็กถูกทำโทษก็จะคิดว่าสิ่งที่ตนทำ “ผิด” และพยายามหลีกเลี่ยงไม่ทำสิ่งนั้นอีก พฤติกรรมใดที่มีผลตามด้วยรางวัลหรือคำชม เด็กก็จะคิดว่าสิ่งที่ตนทำ “ถูก” และจะทำซ้ำอีกเพื่อหวังรางวัล

ขั้นที่ 2 หลักการแสวงหารางวัล (7-10 ปี) ในขั้นนี้เด็กจะสนใจทำตามกฎข้อบังคับเพื่อประโยชน์หรือความพอใจของตนเองหรือทำดีเพราะอยากได้ของตอบแทนหรือรางวัล ไม่ได้คิดถึงความยุติธรรมและความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น แต่มักจะเป็นการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น

ขั้นที่ 3 หลักการทำตามผู้อื่นเห็นชอบ (10-13 ปี) ในขั้นนี้เด็กจะเริ่มมีพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นนี้เป็นพฤติกรรมของ “คนดี” ตามมาตรฐานหรือความคาดหวังของบิดามารดาหรือเพื่อนวัยเดียวกัน พฤติกรรม “ดี” หมายถึง พฤติกรรมที่จะทำให้อื่นชอบและยอมรับหรือไม่ประพฤติดีเพราะเกรงว่าพ่อแม่จะเสียใจ

ขั้นที่ 4 หลักการทำตามหน้าที่ของสังคม (13-16 ปี) ในขั้นนี้จะมีเหตุผลทางจริยธรรมที่ถือว่าสังคมจะอยู่ด้วยความมีระเบียบเรียบร้อยต้องมีกฎหมาย คนดีคือคนที่ปฏิบัติ

ตามระเบียบบังคับ หรือกฎหมาย ทุกคนควรเคารพกฎหมาย เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย และความเป็นระเบียบของสังคม

ขั้นที่ 5 หลักการทำตามคำมั่นสัญญา (16 ปีขึ้นไป) ในขั้นนี้เน้นถึงความสำคัญของมาตรฐานทางจริยธรรมที่ทุกคน หรือคนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับ ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องสมควรที่จะปฏิบัติตาม ในขั้นนี้การ “ถูก” และ “ผิด” ขึ้นอยู่กับค่านิยมและความคิดเห็นของบุคคล

ขั้นที่ 6 หลักการยึดอุดมคติสากล (ผู้ใหญ่) ในขั้นนี้เป็นหลักการมาตรฐานจริยธรรมสากล เพื่อมนุษยธรรม เพื่อความเสมอภาคในสิทธิมนุษยชน ในขั้นนี้สิ่งที่ “ถูก” “ผิด” เป็นสิ่งที่มีในธรรมชาติของแต่ละบุคคลที่เลือกยึดถือ

สรุป

การพัฒนาด้านทางจริยธรรม หมายถึง การมีจิตสำนึกหรือการพัฒนาด้านให้มีระดับความฉลาดทางจริยธรรมแล้วยังหมายถึงการคิดดี พุทธิ ทำดี พุทธศาสนามีกระบวนการพัฒนาปัญญาเพื่อพัฒนาด้านโดยใช้หลักของ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือที่เรียกว่าหลักไตรสิกขา โดยใช้กระบวนการพัฒนาคุณธรรมที่มุ่งเน้นให้เด็กเติบโตขึ้นเป็นบุตรที่ดี เป็นศิษย์ที่ดี เป็นพลเมืองที่ดี และเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามกระบวนการสอนที่พระพุทธรเจ้าทรงใช้อย่างได้ผลมี 4 ขั้นตอน คือ ชี้ให้เห็น ไหล่มีอุปนิสัย ปฏิบัติ ปลูกใจให้ว่าเรง มีความสุขกับความดีที่ได้ทำไป เปรียบเช่นเดียวกับ Kohl ได้กล่าวว่าความฉลาดทางจริยธรรมนั้นไม่สามารถฝึกฝนหรือขัดเกลาได้ในช่วงเวลาสั้นๆ การที่บุคคลคนหนึ่งจะมีระดับของความฉลาดทางจริยธรรม (Moral Quotient) อยู่ในระดับระดับดีได้ ต้องเริ่มปลูกฝังในวัยเด็ก ส่วน Kohlberg ได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์เป็นไปตามขั้นอย่างมีระเบียบ บุคคลทุกคนจะต้องผ่านพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นต้น ๆ ซึ่งเป็นรากฐานของพัฒนาการทางจริยธรรมในขั้นต่อไป เมื่อผ่านแล้วก็ยากที่จะกลับไปขั้นเดิมอีก การที่บุคคลหนึ่งจะมีความฉลาดทางจริยธรรมในระดับนั้น จำเป็นต้องได้รับการปลูกฝังให้มีพื้นฐานตั้งแต่วัยเยาว์โดยเฉพาะในช่วง 3 ขวบปีแรก ไม่ว่าจะเป็นในด้านการฟัง การอ่านนิทานคุณธรรม การฝึกสมาธิจากการอ่านหนังสือ หรือจากการทำงานหรือทำกิจกรรมทางศิลปะและดนตรีในสิ่งเด็กชอบ เป็นต้น การปลูกฝังเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้บุคคลสามารถพัฒนาความฉลาดทางจริยธรรมได้ในระดับหนึ่ง ส่วนจะฝังลึกลงไปในชีวิตประจำวันมากน้อยแค่ไหนนั้นย่อมขึ้นอยู่กับระดับและองค์ประกอบที่แตกต่างกันของการปลูกฝัง ซึ่งจะรอการกระตุ้นอีกครั้งเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ เพราะการปลูกฝังที่ไม่เท่ากันนี้เองทำให้พบว่า เราทุกคนต่างมีระดับจริยธรรมและคุณธรรมไม่เท่ากัน ทั้งๆ ที่บางคนมาจากเบ้าหลอมเดียวกันแท้ๆ แต่หากบุคคลใดไม่มีอยู่ในจิตสำนึกตั้งเดิมหรือไม่ได้รับการปลูกฝังแล้วในวัยเด็กแล้วไม่ว่าโตขึ้นจะได้รับการกระตุ้นอย่างไรก็ไม่สามารถทำให้บุคคลผู้นั้นกลายเป็นคนใหม่ขึ้นมาได้

เอกสารอ้างอิง

- กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. (2543). *คู่มือความฉลาดทางอารมณ์*. กรุงเทพฯ: ชุมชนุสสภกรรมการเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กุศล สุนทรธาดา. (2539). *การทบทวนความรู้เรื่องการเลี้ยงเด็กในสังคมไทย*. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล: กองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ธนาคารกสิกรไทย. (2542). *สวนผักกสิกรไทย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2542). *กาลานุกรม พุทธศาสนาในอารยธรรมโลก*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: พลิกัม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2549). *ปฏิรูปการศึกษาการสร้างสรรค์ภูมิปัญญา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งเอนด์พับลิชชิ่ง.
- สำนักงานคณะกรรมการแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา. (2552). *มาตรฐานตัวบ่งชี้และเกณฑ์การพิจารณาเพื่อประเมินคุณภาพภายนอกระดับชั้นพื้นฐาน*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: จุฑทอง.
- สมทรง ปุณณฤทธิ. (2520). *คู่มือครูสอนศีลธรรม*. กรุงเทพฯ: ธรรมบูชา.
- สุมน อมรวิวัฒน์ และคณะ. (2534). *การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Kohlberg, L. (1970). *Moral development and the education of adolescents*. In R. F. Purnell (Ed.), *Adolescents and American high school*. New York: Holt.
- Kohlberg, L. (1971). From is to ought. In T. Mischel (Ed.), *Cognitive development and epistemology*. New York: Academic Press.